

Vrnitev k malim ljudem

MUANIS SINANOVIĆ

V izboru letošnjega Festivala dokumentarnega filma sta se znašla tudi dva izdelka, ki se osredotočata na ljudi, katerih življenje opredeljuje predvsem njihova umeščenost na »obrobje belega sveta«. Težko se ognemo klišejskim opisom: gre preprosto za margino in podzemlje. **Ljudje iz garaž** (Garagenvolk, 2020, Natalija Jefimkina) prikazuje ljudi v odročnem sibirskem rudarskem mestecu, stisnjenem med ledene hribe. Videti je, da najbolj živahno dogajanje poteka v garažah, kjer prebivalci kratke dni in dolge večere preživljajo ob svojih hobijih in samotnih druženjih. **Zapiski iz podzemlja** (Aufzeichnungen aus der Unterwelt, 2020, Tizza Covi in Rainer Frimmel) skozi intervjuje rekonstruirajo senzacionalizirano dunajsko podzemlje iz šestdesetih let prejšnjega stoletja ter kruto usodo dveh njegovih protagonistov. Filma povezuje predvsem močan vtis o vplivu na življenja posameznikov, ki ga onkraj njihovega hotenja povzročijo družbeno-ekonomske razmere.

Ljudje iz garaž potrđijo najpogostejše stereotipe o sibirski provinci. Depresivno, razpadajoče rudarsko okolje s sivimi, neverjetno monotonimi fasadami nizkih stanovanjskih blokov, mrtvilo in životarjenje. Ujeti med hribe in rudniške jame nekateri skušajo narediti vse, da jim ne bi bilo treba pod zemljo. Nabirajo odpadke, kurijo žice, odprodajajo staro železo, ki ga prevažajo z mogočnimi razpadajočimi sibirskimi terenci. Večina pa skuša najti zavetje v garažah: tam mulci kadijo cigarete, lokalni umetniki gledajo v kozarce in rezbarijo ikone, povprečni bandi imajo vaje in njihovi mladi člani sanjarijo o pobegu v večje mesto. Propadli lumpenproletarci popivajo in se pretepajo med staro šaro, moški s svojim bremenom težkih desetletij skušajo osmisлити potek časa z drobnimi aktivnostmi. Nekaterim pa garažno življenje toliko pomeni, da razširjanju podzemlja posvetijo vse svoje življenje, vse svoje upe, dokler nazadnje ne propadejo. Garaže se tu kažejo kot nekakšen purgatorij, kot medsvetno zbirališče duš, v katerem te gojijo svojo depresijo, obenem pa jim v malih ritualih pozabe uspeva preživeti iz dneva v dan. Vendar njihovih lastnikov ne smemo videti zgolj kot karikatur tega miljeja. Film je zanimiv ravno zaradi nezvedljivosti življenj posameznikov na naše

predstave; je valovanje in vztrajanje življenja onkraj vseh okoliščin; je njegovo živahno pljuskanje tudi tam, kjer mislimo, da je konec sveta.

Biografije uporabnikov garaž so le nakazane. V nekaj pomenljivih prizorih, v nekaj dialogih, se tako implicitno začrtajo oris nekih življenj, pri tem pa dokumentarni format vseeno omogoča, da se ohrani njihova integriteta in skrivnost. V času, ko je marginaliziranost popularizirana skozi natančno določanje tega, kdo je in kdo ni zunaj reprezentacije, vredne odrinjene skupnosti, se predstavitev tistih, ki se jim je včasih reklo *mali ljudje*, živečih sredi provincialne depresije, pravzaprav zdi zelo izvirna. Kamera, ki vstopi v kotlino ni (pretirano) voajerska, ne želi izvleči čustvenih izpovedi ali ustvariti katastrofične atmosfere; njena pripovedna moč je ravno v tem, da se obnaša povsem navadno, da omogoča videti in slišati, s čimer nezamejeni afekti prodirajo globoko pod našo kožo, kjer se sivina naseli in ostane še dolgo po ogledu. Dokumentarec dopušča, da se soočamo z različnimi občutji in stanji; z melanholijo in klavstrofobijo, a tudi s toplino in samorefleksivno empatijo.

Na svojstven način deeksotizira eksotičnost, istočasno pa skozi eksotično prizmo kaže na univerzalnost. Sibirija se za kaj takega zdi posebej primeren kraj, saj je v zahodni zavesti zamišljena kot nekakšen beli tretji svet – kot nekaj, kar je naše, a obenem tudi ni, kot klet naše zavesti. Ta vtis se seveda utrdil tudi s pričevanji o gulagih in pred njimi kazenskih institucijah. Skratka, zgodi se približanje ruskega vzhoda in ledu ter univerzalizacija province.

Zapiski iz podzemlja skušajo rekonstruirati zgodbo dunajske kriminalne scene iz šestdesetih let. To počnejo s preprostim, a nadvse učinkovitim filmskim pristopom. Pred kamero, navadno v kakšnem kotu, pogosto gostilniškem, posadijo akterje, ki pripovedujejo svojo plat dogajanja. V ospredju sta Alois Schumtzer, robustnež s širokim srcem, ki pade v nemilost policije, in Kurt Girk, ljudski pevec, ki je bil znan tudi pod vzdevkom dunajski Sinatra. V črno-belih planih neverjetno zaživijo obrazi, roke, kretnje. Pri večini protagonistov zaznavamo zelo težko breme desetletij; njihove gube, njihov pogled, njihova drža in manire so pravzaprav

Ljudje iz garaž (2020)

Zapiski iz podzemlja (2020)

dosti bolj zgovorni kot njihove besede, čeprav so tudi te zelo zanimive. Z najbolj preprostim možnim pristopom tako film zaživi v vsej svoji moči, ki je v pripovedovanju zgodb s podobo. V tem se pravzaprav kaže ključna poetična značilnost medija, o kateri je v svojih esejih, zbranih v knjigi *Ujeti čas*, govoril Tarkovski. V tem primeru se lahko vprašamo, ali bi bolj zanimivo pripoved dobili, če bi si ogledali igrani film o dogodkih, in upravičeno lahko domnevamo, da ne. Gre torej za dokumentarec na najvišji možni ravni.

Eno od pomembnih spoznanj, ki se oblikuje skozi spremljanje zgodb, je, da je bila policija vsaj v tistem obdobju le ena med mnogimi tolkami; ravno to, da je delovala kot zaščitnica zakona, ji je omogočalo, da deluje onkraj njega. S tem se razbija stereotip o nekakšnem bistvu germanskih narodov, utemeljenem na striktnem sledenju pravilom, zakonom. Če je Schumtzer eden vidnejših članov kvartopirske tolpe, je policija konkurenčna tolpa, ki se ga želi preprosto znebiti, pri čemer sodeluje s sodstvom. Ob ogledu ostane le malo dvoma, da sta Schumtzer in Kurti, kot ljubkovalno kličejo dunajskega Sinatro, v zaporu vrsto let preživela po krivici. Tudi skozi izpoved nekdanjega paznika se kaže, kako so se v le dobrega pol stoletja razmere v zaporih in pri oskrbi duševno bolnih kriminalcev spremenile in postale vsaj nekoliko bolj človeške. Kar danes ustreza stereotipnim predstavam o zaporih v tako imenovanem tretjem svetu, je bilo še do nedavnega lastno avstrijskim institucijam. Vidimo tudi, da sistem vsesplošnega gangsterstva, institucionalnega in zunajinstitucionalnega, pušča nezgrešljivo težke sledi na obeh straneh, tako pri nižjih zaporniških uslužbencih kot pri samih obsojencih.

Organska lekcija, ki se oblikuje v tej mirni rekonstrukciji vrtinca norosti, je lekcija o medsebojnem vplivanju družbenih, zgodovinskih in institucionalnih razmer ter posameznikove volje. To se zgodi posredno, film sam ne kaže s prstom niti na eno niti na drugo stran, čeprav z lahkoto opazimo implicitno naklonjenost obema protagonistoma in znatno upoštevanje vpliva družbenih dejavnikov na njuno življenje. Vendar, znova, zgrešene priložnosti in napačne presoje prepoznavamo v vrzelih, v pogledih in na razbrazdanih obrazih. Tako se soočimo s kruto mešanico osebnostnih lastnosti, nespametnega delovanja, krivičnih institucij ter družbeno-zgodovinskih razmer, ki sevajo s črno-belega zaslona. Občutek krutosti je toliko večji, kolikor bolj spremljamo obraze, ki so človeški, prečloveški.

Ob pričevanjih velja omeniti še posnetke Kurtijevega petja v gostilnah. Starodobne dunajske ljudske pesmi, ki

jih prepeva s harmonikarji, drugimi pevci ali ostarelimi ženskami, pesmi otožnega življenjskega veselja, ki jih poje z onemoglim starčevskim glasom, dajejo filmu poseben melanholični nadih in ponujajo uvid v zgodovinsko življenje dunajskih kavarn, katerih nadih zazna vsak, še tako mimo-bežen obiskovalec mesta, ki sede vanje.

Dokumentarca *Ljudje iz garaž* in *Zapiski iz podzemlja* pripovedujeta zgodbe tistih ljudi z roba, ki so v času identitetnih politik kar malo zapostavljeni. Seveda ne gre za to, da bi ene zoperstavljali drugim, da bi se šli nekakšno tekmovanje v trpljenju. Prej za to, da poudarimo širino dokumentarnega filma kot filmskega žanra, ki morda lažje kot produkcijsko zahtevni igrani film pronica v različne družbene plasti in osvetljuje različne, sicer skrite kotičke sveta ter tako skozi različne perspektive sestavlja svojstven mozaik uvidov. Festivali dokumentarnih filmov v tem primeru predstavljajo odlično priložnost, da jih ponudijo na vpogled vsakokratnemu občinstvu. V primeru *Zapiskov iz podzemlja* je še posebej zanimivo primerjati dnevno medijsko »dokumentaristiko« z raziskovalnim filmom, saj tematizira tudi medijsko reprezentacijo obravnavane kriminalne scene. Primerjava samodejno pokaže, da v hiperresničnostnem svetu, ki ga konstruirajo mediji, menda zavezani objektivni resnici – to na tak ali drugačen način vsakdo med nami jemlje za samoumevno – prevladujejo mistifikacije. Zato se niti ne moremo čuditi ob različnih političnih zablodah, ki so jim naklonjene množice. Dokumentarni film v takšnem svetu predstavlja pomembno oporo zavezanosti resnici, ki pa implicira načine, kako se ta konstruira, in silnice, ki vplivajo na to, kako jo dojemamo.